

foto: Peter Buchner

Edina naša seleča se žolna, vijeglavka (*Jynx torquilla*), tudi sama ne izdeluje dupel. Posebej rada zaseda stara dupla v visokodebelnih sadovnjakih.

Travniški sadovnjaki

Mirko Perušek

Travniški sadovnjaki so živi spomin na preteklost. V njih je zapisana zgodovina trdega, a tudi vselega kmečkega življenja. V senci orehov, hrušk, češenj in jablan so se pletle številne zgodbe minulih desetletij ali celo stoletij. Z njihovim posekom izginjajo tudi številne vrste živih bitij, ki so se prilagodile temu življenjskemu prostoru.

Razvoj sadovnjakov je šel skozi zgodovino postopoma. Najbolj se je razmahnilo sadjarstvo in s tem tudi površina travniških sadovnjakov v zadnjih dveh stoletjih. Slovenija ima zelo raznoliko krajinsko zgodovino. Tako so nastali različni kra-

jinski vzorci glede na čas poselitve in različno zemljiško delitev od razmeroma mladih celkov na Koroškem do velike parcelne razdrobljenosti na Krasu in v Prekmurju. Na Koroškem je poselitev razpršena, na nizkem in visokem Krasu

gručasta ter skupinska do linijska v nižinah. Travniške sadovnjake so naši predniki osnovali v glavnem v okolici hiš ali pa tudi dlje od naselij kot senožetne sadovnjake.

TRAVNIŠKI SADOVNJAKI

V Sloveniji je večinski prvotni ekosistem gozd. S krčenjem gozda so nastala polja, travniki in naselja. Gozd še vedno porašča nad polovico naše dežele in ji daje svojstven pečat. Travniški sadovnjaki nastopajo kot vezni člen med prvotno gozdnato krajino in obljudeno kmetijsko krajino z naselji. Ločimo različne tipe travniških sadovnjakov, glede na različno sestavo drevesnih in grmovnih vrst, kar je odvisno predvsem od klime, tal in kulturnih značilnosti kraja.

Travniški visokodebelni sadovnjaki so po ekoloških lastnostih najbliže redkemu svetlemu listnatemu gozdu. Imajo podobne značilnosti kot nekateri gospodarski gozdovi, in sicer so:

- dolgoživi (posamezna sadna drevesa živijo celo do 200 let in več),
- pestri glede sestave življenjskih združb (do 5000 različnih vrst živih bitij),
- poleg gospodarskega pomena imajo poudarjene druge vloge, od ekološke, naravovarstvene, poučne, estetske do turistično-rekreativne.

Travniške sadovnjake in sadne vrtove najpogosteje najdemo v neposredni bližini naselij. Velikokrat se z njimi stikajo žive meje, zelenjavni vrtovi, njive, travniki, gozdni ostanki in gozdni robovi. Za živa bitja v travniškem sadovnjaku je zelo pomembno, kakšna je razporeditev v prostoru glede na druge življenjske prostore. Ekstremni primeri so zapuščene vasi, katere postopoma zarašča gozd, in na drugi strani ograjeni intenzivni sadovnjaki. V prvem primeru so sadovnjaki že praktično del gozda s pestro sestavo gozdnih življenjskih združb, v drugem primeru imamo intenzivne sadovnjake z osiromašeno sestavo vrst in dragim vzdrževanjem. Travniški sadovnjaki so bliže prvemu primeru. Se pravi pestra sestava življenjskih združb z majhnimi vlaganji in dopolnilo dohodku podeželskemu ali primestnemu prebivalstvu. V Sloveniji obstajata obe skrajnosti. Podeželje se prazni, vasi se zaraščajo, sadna drevesa prenašajo konkurenčnejša gozdna drevesa. Na drugi strani pa v rodovitnih nižinah nastajajo intenzivni sadovnjaki. Njihova visoka občutljivost se pokaže ob naravnih ujmah (pozebi, toči idr.) ter pri raznih novih boleznih. V zadnjem času je to bakterijska bolezen hrušev ožig ali ognjevka, ki pa ne prizanaša tudi nekaterim sortam starih jablan in hrušk. Zaradi ognje-

foto: Damijan Denac

V duplu, iz visokodebelnega sadovnjaka na Goriškem, je gnezdil veliki skovik (*Otus scops*). Ljudje v tradicionalni pokrajini so mu prej v korist kot škodo.

foto: Jakob Smole

Drevesnih dupel ne potrebujejo le ptice. Pri pregledovanju dupel pazljivost ni nikoli odveč.

TRAVNIŠKI SADOVNJAKI

vke izginjajo celi kompleksi intenzivnih nasadov, drevesnice in tudi stara visokodebelna drevesa. Širjenje naselij s pozidavo okoliških sadovnjakov zmanjšuje število travniških sadovnjakov. Zanimanje za vzdrževanje starih sadnih sort upada, kajti prehranske navade se spreminjajo. Sadjevec in krlji pogosto niso več zanimivi. Nekatere sadne sorte hrušk in jablan pa so bile vzgojene ravno v te namene. Sadna drevesa velikokrat pomenijo

oviro pri strojni košnji travnikov, zato jih lastniki posekajo.

Pestra sestava vegetacije v travniških sadovnjakih in njihova pozna košnja, in sicer šele takrat, ko seme dozori, zagotavljajo obstoj številnih vrst rastlin in živali. Poleg rastlin in živali najdemo tudi mnoge vrste gliv in lišajev. Več vsega je v starejših nasadih z votlim in debelim drevjem. Najbolj opazne so številne

vrste cvetnic in trav, med živalmi metulji in ptice.

Ptice so pogosto na vrhu prehranjevalne piramide, zato zelo dobro nakazujejo ekološke razmere in s tem tudi biotsko pestrost teh ekosistemov. Glede na vrstno in številčno sestavo ptic lahko ocenimo pestrost posameznih travniških sadovnjakov. Najbolj pestri so stari visokodebelni travniški sadovnjaki z dupli v drevju, kjer so pestre žive meje, omejki, pasovi grmovja in drevja, ki imajo stik z gozdnimi ostanki ali gozdom, v bližini pa so še vodne kotanje ali druge vodne površine. V takšnih travniških sadovnjakih so prehranjevalne verige bolj razvejene. Pridelek je tudi bistveno bolj zdrav kot v »kemiziranih« intenzivnih nasadih.

V starejših travniških sadovnjakih živijo primarni duplarji (izdelujejo dupla), kot so veliki in mali detel ter od žoln najpogostejše zelena žolna. Uporabniki njihovih dupel so sekundarni duplarji: skorci, velika in močvirska sinica, plavček, brglez, vijeglavka, kratkoprsti plezalček, pogorelec, belovrati ter sivi muhar, poljski in domači vrabec ter veliki skovik. V večjih duplih gnezdijo tudi redkejšje vrste, kot so smrdokavra, čuk, lesna sova idr. Poleg ptic uporabljajo dupla tudi razne vrste sesalcev, od navadnega polha do podleska, kun, dihurja, podlasice in netopirjev. Tudi za nevretenčarje, ose, sršene in domače čebele, ter različne glive in lišaje so dupla nepogrešljiva. Poleg dupel v starih sadnih drevesih ima v sadovnjaku pomembno vlogo preostala lesna vegetacija. V pestrih živih mejah gnezdijo prostognezdilke, v njih se skrivajo prek dneva ježi in podlasice. Če v bližini sadovnjakov ni zimzelenih grmov in dreves, je zelo priporočljivo ob posamezna višja drevesa posaditi bršljan. V njegovem zimzelenem zavetju si zgodnje gnezdilke spletajo gnezda ali pa ga sove uporabljajo za dnevno skrivališče. V poznem zimskem obdobju zorijo bršljanove jagode, hrana za ptice v času, ko je te najmanj. Za ptice in druge vrste so pomembna tudi vsa votla in delno trhla drevesa. V odmrlih debelejših vejah ali v trhlih deblih ptice lahko izdolbejo duplo, zato jih pri negi sadovnjaka pustimo.

Obnova travniških sadovnjakov mora biti postopna. Če nam sorta ne ustreza, stara drevesa ne posekamo, ampak jih po mladitveni rezi precepimo. Ob hirajočih

foto: Franc Bracko

Vzdrževan visokodebelni sadovnjak je cilj naravovarstvenih prizadevanj za ohranitev nekaterih ogroženih vrst ptic kulturne krajine.

foto: Damijan Denac

V intenzivnih, plantažnih sadovnjakih ne slišimo ptičjega petja.

TRAVNIŠKI SADOVNJAKI

foto: Peter Buchner

S pojočim pogorelčkom (*Phoenicurus phoenicurus*) na kmetiji se lahko pobahajo tisti, ki v sadovnjaku ne škropijo s pesticidi in ohranjajo drevesna dupla ali pa so namestili gnezdilnico.

drevesih zasadimo nova, ki bodo nadomestila staro drevje. V pretežno mlajših sadovnjakih in v sadovnjakih, kjer nismo upoštevali ptic duplaric in njihovih zahtev po duplih, namestimo gnezdilnice. Te ne morejo povsem nadomestiti naravnih dupel v drevju, lahko pa uspešno prebrodijo čas do nastanka le-teh. Z gnezdilnicami lahko bistveno povečamo število ptic, netopirjev in drugih živali v naših travniških sadovnjakih. Pojavljanje ptic v zimskem obdobju v sadovnjakih ohranimo, če pustimo del jabolk ali hrušk na drevesih tistih sort, od katerih plodovi tudi po zmrzali ne odpadejo z vej. Njihov jedilnik pozimi dodatno popestrimo s krmilnim poveznikom, v katerem pripravimo lojeno pogačo, ali pa obesimo loj, ki bo nedostopen mačkam in psom. Plodonosne grmovnice ravno tako obogatijo jesenski in zimski jedilnik ptic. Travniške sadovnjake popestrijo mlake, luže in druge vodne kotanje ali potoki, saj so to prebivališča ogroženih dvoživk, kopaljšča in napajališča za živali.

Cilj večine skrbnih lastnikov travniških sadovnjakov je, da bodo imeli z njim čim manj dela ter čim večji in kakovostnejši pridelek. Upoštevanje naravnih mehanizmov, spodbujanje pestrosti habitatov in upoštevanje nege teh nasadov od pravnega obrezovanja do organskega gnojenja vodi k zelenemu cilju. Poleg tega pravilno oskrbovani travniški sadovnjaki pomagajo ohranjati redke rastlinske in živalske vrste, med katerimi so tudi ptice.

foto: Damijan Denac

Eden izmed dejavnikov, ki pomembno ogroža visokodebelne sadovnjake je opuščanje njihovega vzdrževanja, kot posledica odseljevanja ljudi v nekaterih regijah. Prizor je iz Slovenskih goric.

GRAND HOTEL UNION

Miklošičeva 1, 1000 Ljubljana
Tel: 01 308 1270, faks: 01 308 1015
E-mail: hotel.union@gh-union.si
www.gh-union.si

GRAND HOTEL UNION
hotel in konferenčni center

ORGANIZIRAMO :

Poročne obrede in slavnostne večerje,
sprejeme, gala večerje, obletnice (30 - 300 oseb)
Zabavni in kulturni program

Naj najlepši trenutki ostanejo v najlepšem spominu

